

Voorwoord

○ Ton Notten, Brenda de Jong en Gerrit Kappert

Ton Notten (1946) combineerde ruim veertig jaar functies bij hogescholen en universiteiten. Hij was wetenschappelijk medewerker Andragologie aan de Universiteit van Amsterdam, docent en studie-leider Sociale Pedagogiek aan de Hogeschool van Amsterdam, lector Opgroeien in de stad aan de Hogeschool Rotterdam, en professor Sociale Agogiek aan de Vrije Universiteit Brussel.

Brenda de Jong (1955), onderzoeker/adviseur arbeid en gezondheid, studeerde Andragologie en werkte ruim twintig jaar in diverse functies bij bonden en de vakcentrale van de Federatie Nederlandse Vakbeweging. Daarna ondersteunde zij het sociaal overleg over arbeidsomstandigheden tussen sociale partners, onder meer in de agrarische sector. Hier maakte zij de discussies over 'het platteland' van dichtbij mee. Gedurende haar loopbaan werkte zij daarnaast als auteur en (eind)redacteur van (hand)boeken, brochures, artikelen en websites.

Gerrit Kappert (1945) werkte 37 jaar in het vormingswerk werkende jongeren en het middelbaar beroepsonderwijs. Hij studeerde Cultureel Werk in het hbo en Andragologie aan de Universiteit van Amsterdam (UvA). Tevens was hij bestuurder in het welzijnswerk en raadslid/voorzitter van een WMO-raad op het platteland. Momenteel is hij bestuurder in de kring Andragologie van de UvA. Zijn kennisgebieden zijn sociale verandering, verduurzamen en praktische filosofie.

Nederland is een van de kleine landen van de Europese Unie. Redelijk vermogende regio's telt het dichtbevolkte land. En verschillen zijn er vastgesteld tussen de delen van het land. 74% van het land heet 'platteland', met zes miljoen inwoners, 26% is (groot)stedelijk, twaalf miljoen inwoners. Zo'n 54% van het land wordt intensief geëxploiteerd door de agrarische sector. De ontwikkelingskansen van regio's lopen uiteen. Zo werden in 2015 twintig regio's bestempeld tot krimp-, top- of superkrimp- en anticipatie- of toekomstige krimpregio's. Oftewel de huidige, respectievelijk toekomstige bevolkingsafname in dorpen op het platteland. Enige daarvan waren ooit wingewesten: gas, olie, zout, hoogveen, steenkolen en zo. Voor de groei en bloei van het land, en deels voor de export. Het land telt tal van andere streken, regio's, steden, stadsdelen, dorpen zónder zulke etiketten.

Nederland kent een variëteit aan omgangs- en bestuursvormen, landelijke-op-afstand, en provinciale en gemeentelijke besturen. Veel verplichtingen en bevoegdheden van die besturen raken 'gedecentraliseerd' van het landelijk bestuur te Den Haag. Opgelegd en/of zelf verworven, niet zonder Rijkstoezicht op afstand overigens. Landelijk is in Nederland de afgelopen jaren de burgerbetrokkenheid afgenomen, aldus het Planbureau voor de Leefomgeving in 2023, tot momenteel zo'n veertig procent van de bevolking. Zie bijvoorbeeld uitslagen van recente Verkiezingen, van Gemeenten en Provincies tot de Tweede Kamer.

Overall in het land, en dagelijks – er zijn genoeg vragen. En uitdagingen. Als vanouds. Gemeentelijke, buurt-, wijk-, provinciale en landelijke initiatieven rijzen. Activiteiten die de sociaaleconomische zekerheid willen bevorderen, ook de maatschappelijke samenhang en de sociale betrokkenheid, de versterking van brede welvaart en de duurzaamheid zijn er van onderop, van bovenaf, van binnenuit. Betrekkingen tussen steden, dorpen en platteland, in en tussen wijken en buurten: ze zijn er gewoon, ze worden aangehaald, nagegaan en benut. Spanningen in leef- en werkomgevingen gaan niet zelden gelijk op met inspanningen tot verbeteringen. Zoveel 'gewone' burgers blijken vaak even slim, competent en communicatief te zijn als de burens, de burgers en de bestuurders denken. De keerzijde van de afname van de burgerbetrokkenheid?

Tot zover het ene landje waarop twaalf van de veertien hoofdstukken van het boek betrekking hebben. Vijf collega's uit België deden in twee complementaire bijdragen verslag van hun onderzoekservaringen. Er zijn stevige overeenkomsten tussen Nederland en het buurland België. Dat land: eveneens dichtbevolkt, ruim 11,5 miljoen inwoners. Met een bestuurlijke variëteit en animositeit, de staatsvorm: federatie, en ook daar zijn er regelmatig initiatieven om vernieuwingen aan te brengen, van alle kanten.

'Sociale kwaliteit', het is een verzamelbegrip dat aan zulke activiteiten en inspanningen verbonden wordt. In 1997 lanceerden vertegenwoordigers van de Europese Unie dit onderzoeks- en innovatieve begrip, tijdens een bijeenkomst in Amsterdam. En het werkt nog altijd, in diverse EU-landen. Diagnostisch én innovatiegericht, langs de lijnen van micro- en macroverhoudingen én van sociale, economische (enzovoort) systemen en de leef- en omgevingswereld. Hoe kruisen die lijnen elkaar? Zie pagina 32 van dit boek.

Hoe leerzaam kan het zijn om al die spanningen, ontspanningen en vernieuwingsinitiatieven te begrijpen en te versterken! Ze uit te leggen, te onderzoeken én te versterken. Grote en kleine steden, dorpen, anders aangeduide regio's trekken voor de aanpak van actuele vragen en initiatieven nieuwe, 'passende' professionals aan. Die voortdurend hun sociale vaardigheden ontwikkelen. Inspanningen van het middelbaar en het hoger beroepsonderwijs (mbo, hbo) en de aldaar groeiende onderzoekspraktijken spelen daarop in. Die volgen en ondersteunen tal van

activiteiten in steden, in dorpen en op het platteland, ook van onderop en van bovenaf. Dit beroepsonderwijs doet vandaag veel meer dan hand- en denkvaardigheden doorgeven van de ene generatie naar de volgende. Tussen het hbo en het mbo groeien sinds de eeuwwisseling bovendien onderlinge samenwerking en afstemming. Zo verkrijgen en kweken het onderwijs en onderzoek daar meer nieuwsgierigheid en innovaties. Lectoraten en kenniscentra bij hogescholen, 'practoraten' in het mbo, in welke regio's dan ook, ze treffen elkaar. Ze ondersteunen, ze initiëren. In steden en op het platteland. 'n Rijke toekomst?

Dit boek doet verslag van enige vragen, problemen en uitdagingen én van initiatieven om de sociale kwaliteit in buurten, wijken, steden en dorpen te peilen én te versterken. Politiek, sociaal, economisch, qua zorg, onderwijs, leefbaarheid, duurzaamheid, solidariteit, regio-empowerment, zelforganisatie. Enkele alumnivereinigingen van de Universiteit van Amsterdam (de Kring Geografie en Planologie en de Kring Andragologie), leden van de Vereniging Kleine Gemeenten en van Learn for Life houden zich al jarenlang bezig met dit soort problemen en uitdagingen, en zij daagden schrijvers uit tot deze uitgave. Negentien schrijvers, vijftien uit Nederland, vier uit België, die vele disciplines vertegenwoordigen: een gevarieerd gezelschap, dat vele anderen tijdens speuren en schrijfwerk geraadpleegd heeft. Het zorgde voor bijdragen met onderling grote samenhang.

De veertien hoofdstukken van het boek volgen op de Aanhef door **Ton Notten**, emeritus docent, lector en professor. De intentie van deze aanhef is een parasol of paraplu te houden boven de veertien gevarieerde hoofdstukken van het boek en heeft geenszins de bedoeling een dwingende samenvatting te bieden. De hoofdstukken zelf zijn ondergebracht in drie categorieën: 'De actualiteit van de kloof tussen stad en platteland', 'Regionale ontwikkelingen' en 'Innovaties in/dankzij het beroepsonderwijs'. Er zijn geen messcherpe scheidingen te trekken tussen de drie categorieën van dit boek, en al evenmin tussen de veertien hoofdstukken. Alle werden ze geschreven vanuit verschillende disciplines, de auteurs zochten elkaar soms op.

De eerste zes: de actualiteit van de kloof. Journalist **Coen van de Ven** noteert de verdwenen betrekkingen tussen Rijksoverheid en diverse regio's buiten de Randstad. Den Haag verdween al eerder uit het land, 'het land' mag het zelf uitzoeken, mits men daar wél aan de landelijke verplichtingen voldoet, ook na de afname door het westen van de opbrengsten van de oude wingewesten, van Noord-Oost tot Zuid-Oost. Het onbehagen groeit er en/of de lokale dadendrang.

Frans Thissen, sociaal geograaf, analyseert de ontwikkelingen in Nederland en Vlaanderen ten gevolge van de naoorlogse schaalvergroting, veroorzaakt

door de transitie van een agrarische naar een postindustriële samenleving en de sterk toegenomen en geïndividualiseerde automobilititeit. Dat betekende het onvermijdelijke afscheid van het 'autonome' dorp en een ontwikkeling waarbij de woonfunctie van dorpen steeds belangrijker wordt. Thissen geeft aan welke knelpunten er zijn voor kwetsbare (dorps)bewoners, hoe hieraan tegemoet gekomen kan worden, en hoe men kan omgaan met het onbehagen door lokaal verlies van voorzieningen.

Toby Witte is emeritus lector Maatschappelijke Zorg aan de Hogeschool Rotterdam. In Rotterdam bleven bij de Gemeenteraadsverkiezingen in 2022 velen thuis. Het maatschappelijke onbehagen is groot omdat Rotterdam historisch gezien een ongekeerde expansieve sturingsdrift heeft en weinig oog voor de noden van sommige bewoners. Kenmerkend is dat economie en havenbedrijvigheid altijd voor welzijn zijn gegaan, terwijl de stad decennialang kampt met sociaal-maatschappelijke problemen die met behulp van wijkraden en deelgemeenten al dan niet succesvol moesten worden opgelost. Van een duurzaam welzijnsbeleid is nauwelijks sprake. Bewoners voelen zich amper gehoord, aldus Witte.

Dan twee hoofdstukken over Vlaanderen. 'Het platteland begint hier', schreef **Brenda de Jong**, onderzoeker/adviseur inzake arbeid en gezondheid. Zij belicht de uitkomsten uit een casestudy van onderzoekers De Olde en Oosterlynck in Antwerpen, Mechelen en omgeving. Zij toonden hoe het onderscheid stad-platteland de ruimtelijke ordeningsvraagstukken nog steeds sterk beïnvloedt. Velen beschouwen dit begrip echter als achterhaald. Waarom spreekt deze dichotomie dan toch nog aan?

In het tweede hoofdstuk over Vlaanderen, eveneens naar aanleiding van die studie van De Olde en Oosterlynck, presenteren **Willemien Van Damme** en **Pascal De Decker** (KU Leuven) de eerste resultaten van hun speurtocht naar de oorsprong van de oplopende extreemrechtse spanningen in de Denderstreek, een plattelandsregio in het zuidoosten van de provincie Oost-Vlaanderen. Ze bezien de uitslagen van Gemeenteraadsverkiezingen in de eerste twee decennia van deze eeuw. Gevestigden en nieuwkomers delen onafhankelijk van elkaar hun suburbane woondroom. Voor nieuwkomers is dit een droom van hoop, door de verhuizing uit de stad hopen ze een beter thuis te krijgen. Voor gevestigden bedreigen verschillende veranderingen hun woondroom. Zij zien, door de komst van (in hun ogen) vreemdelingen en het gevoel van verstedelijking, hun woondroom bedreigd. In de streek komen deze twee woondromen samen.

En trainer/adviseur strategisch beleid **Jumbo Klercq** beziet de betrekkingen tussen platteland, steden en de wereld. Opiniërend, zo noteert hij zelf. Zijn dat weloverwogen betrekkingen, of niet? Wat maakte ze betrekkelijk, of juist niet? Klercq verwijst naar de metamorfosetheorie van de socioloog Ulrich Beck: ten

gevolg van maatschappelijke veranderingen op ecologisch, genetisch, chemisch en nucleair gebied verandert de aard van het menselijk bestaan. De praktijk van het werken aan oplossingen voor de huidige crises betekent voor de auteur kiezen voor het organiseren van de dialoog. Het ontwikkelen van een cultuur in die richting.

Dan vier hoofdstukken over opvallende (inter)regionale ontwikkelingen. En over de aanpak van lokale problemen. Vragen over denkbare bruggen tussen Randstad en regio's, perspectieven op leefbaarheid en burgerinitiatieven, onder andere rond 'verduurzamen' in een gepolariseerde samenleving. 'In de regio's buiten de Randstad heeft verslagenheid plaatsgemaakt voor ambitie', zo vat sociaalgeograaf **Floor Milikowski** haar recente journalistieke rondreiservaringen samen. Zo kan de toegang tot voorzieningen in het dunbevolkte Zeeland baat hebben bij meer 'tolvrije tunnels' tussen de eilanden. Het eigen vermogen van de provincie kan en moet ook omhoog, er zijn grote verschillen tussen het relatief vermogende Gelderland en het kortgehouden Zeeland. Verbindingslijnen dienen tussen regio's aangelegd te worden. Interregionale betrekkingen bieden de Regio Deals, een initiatief van het kabinet-Rutte III.

Zie daar de overeenkomsten met het betoog van **Emil Evenhuis**, onderzoeker Regionale Economie bij het PBL, het Planbureau voor de Leefomgeving. Evenhuis reflecteert op de veranderingen in het regionale ontwikkelingsbeleid als gevolg van het in 2018 in gang gezette Regio Deal-beleid, vanuit een visie op ontwikkeling waarbij de *empowerment* van mensen en gemeenschappen voorop staat. Hoe zou de verschuiving van economische groei naar 'brede welvaart' als overkoepelend richtpunt aangegrepen kunnen worden om regio's en hun inwoners te *empoweren*? Sluit deals, breng ze samen op één pad. Zoals op de voorkant van dit boek.

Rechtstreekse aansluitingen op dit tweetal bieden de volgende twee hoofdstukken. **Korrie Melis**, onderzoeker aan de Academie Mens en Maatschappij van HAN University of Applied Sciences: 'Samen aan de slag met leefbaarheid'. Een titel over de dilemma's die het Nederlandse bijwoord 'samen' altijd met zich meebrengt. Haar participatief actieonderzoek betreft vier gemeenten in Gelderland en Noord-Limburg, en het biedt zowel de voorwaarden van kennisontwikkeling als van innovatie. 'Toekomstbestendige samenwerking' tussen gemeenten en bewonersinitiatieven, daar gaat het om. Versterking van leefbaarheid. Succesvolle burgerinitiatieven vragen van de gemeenten minstens zes rollen: verbinder, inspirator, supporter, versneller, investeerder en ondersteuner.

En **Gerard Donkers** biedt perspectieven op 'duurzaamheid, in een complexe, gepolariseerde samenleving'. Een integrale manier van kijken naar problemen en oplossingen. Donkers staat een gezamenlijke aanpak 'van onderop' voor: waarden-georiënteerd, conditie-verbeterend en competentie-versterkend. De overheid dient zich 'kader-stellend en ruimte-biedend' op te stellen. Een

belangrijke rol dienen vandaag – in de huidige gepolariseerde samenleving, ook van steden en platteland – ‘sociale verbinders’ te spelen. Professionals kunnen zelf zo’n verbinder zijn en zij kunnen mensen in de community ondersteunen en faciliteren om zelf ook een sociale verbinder te worden.

Dan nog vier hoofdstukken over de rol van het innovatiegerichte beroepsonderwijs in beide landen. Zo is er in de Nederlandse provincie Gelderland de HAN University of Applied Sciences. Veertien academies, meer dan alleen regionaal gericht. En België kent in Vlaams-Brabant ook voorbeelden: rond de KU Leuven is er een interuniversitaire samenwerking met vergelijkbare initiatieven. Wat ’n variëteit, wat ’n afstemming!

Guido Walraven, emeritus lector ‘Dynamiek van de Stad: lokale en globale netwerken’ (Hogeschool Inholland), zet uiteen hoezeer praktijk- en innovatiegericht onderzoek bij uitstek geschikt is om bij te dragen aan een onderbouwde aanpak van maatschappelijke opgaven als duurzaamheid en rechtvaardigheid. De *Sustainable Development Goals* zijn zeventien doelen om van de wereld tegen het jaar 2030 een betere plek te maken. SDG’s vormen samen met enkele andere genoemde concepten een mondiaal kompas voor uitdagingen. De overeenkomsten tussen stad en platteland in landen als Nederland zijn groter dan de verschillen, en in het kader van het bereiken van duurzaamheid en rechtvaardigheid ook belangrijker.

Het hoofdstuk van de docenten **Wendy Kemper-Koebrugge** en **Nabela Zinad** sluit hierop aan. Hun HAN University of Applied Sciences geeft structureel vorm aan de samenwerking tussen het hoger onderwijs en onderzoek op de gebieden van wonen, welzijn en zorg. Daar werkt het CoE, Centre of Expertise Krachtige Kernen van de HAN, samen met ‘krachtige leerkringen’ als publiek-private samenwerking. Professionals van verschillende organisaties stellen ambities en doelen op, en het CoE gaat het kennisaanbod van de HAN na. Er kwamen praktische, tastbare voorzieningen in de omgeving tot stand.

En drie onderzoekers startten een Vlaams interuniversitair project dat zo ongewoon is: historisch, sociaal en cultuur-pedagogisch, artistiek, methodologisch (‘participatief’) actieonderzoek. De kwalitatief onderzoekers **Sara Coemans**, **Joke Vandenabeele** en **Karin Hannes** doen hiervan verslag. Ze delen hun belangstelling voor culturele contexten, archeologie zelfs in het project Schitterende Rotzooi – een zoektocht naar specifieke relaties tussen jongeren en hun leef- en studieomgeving. Een project in de Vaartkom, heel lang geleden het economische hart van Leuven. Een project ook met verschillende invalshoeken en fasen, zoals met *arts informed* onderzoek.

Wat ’n mooie voorbeelden van een nuchtere afstemming en een doelgerichte samenwerking in en om hogescholen en universiteiten. Wat ’n verhoopde samenloop van wandelpaden en omstandigheden echoot reeds de voorkant van het boek. **Hans-Jan Kuipers** en **Simone Peper** besluiten niet voor niets het

derde deel, en ook het boek zelf. Reeds andere hoofdstukken trekken de tegenstelling tussen stad en land in twijfel, ook hier. De achterliggende tendensen en ontwikkelingen zijn belangrijker. 'Duurzame dynamiek' dekt de actuele tegenstellingen beter. Tussen het 'doelgerichtheidsdenken' en het bijpassende beleid, waaronder niet alleen het platteland lijdt, en 'solidariteit', een begrip dat behulpzaam kan zijn bij het vinden van alternatieven voor stad-landcontrariteiten. En wat kunnen we veel leren van de leefwereld van jongeren. Die keren zich, waar ze ook wonen, al enige generaties tegen eenzijdig doelgericht handelen, ze onderhouden digitaal verkeer, ze veranderen hun eetgedrag.

Is er in dit voorwoord nog ruimte voor enige uitleg bij de cover van het boek? Ja, de voorkant weerspiegelt de rijke inhoud ervan. De paden die daarop samenkomen, vragen een geïntegreerde aanpak. Van separate routes naar een gedeelde weg naar de toekomst. De drie delen en de veertien hoofdstukken van het boek bepleiten met elkaar de niet zelden gekoesterde kloof tussen steden en platteland te overbruggen. En: vergeet daarbij de rollen van nationale, regionale en plaatselijke overheden én die van het hoger onderwijs en onderzoek niet. Herken en erken verschillen. Zoek en vind samenhang, samenloop, samenwerking. Herhaal dat uitgangspunt met enige regelmaat. En praktiseer het: waar er sociale problemen zijn, daar moeten beleid en onderzoek samenkomen, en samenwerken.

De eindredactie van het boek was bijna klaar, toen er het bericht kwam van de Rijksuniversiteit Groningen (22/08/2024): er start een groot onderzoek naar relatie tussen platteland en stad. We citeren de RU Groningen: 'De relaties tussen platteland en stad zijn afgelopen jaren onder druk komen te staan en vragen om toekomstbestendige ruimtelijke oplossingen. Daarom onderzoeken 10 kennisinstututen en 30 praktijkpartners binnen het project Fertile Soils hoe platteland en stad gezamenlijk kunnen optrekken in grote opgaven zoals de landbouwtransitie, de woningbouwopgave en klimaatbestendig waterbeheer. De Nederlandse organisatie voor wetenschappelijk onderzoek NWO kent 5,5 miljoen euro toe voor 5 jaar onderzoek.'

Kortom: de vraagstelling van dit boek en de herwaardering van de betrekkingen tussen steden, dorpen, het platteland en de regio's worden vervolgd. Wat zullen de auteurs en de lezers, in Nederland en in Vlaanderen, benieuwd blijven naar de samenloop van de vragen, de uitdagingen en de uitkomsten...

Wij, de redactie, danken alle auteurs voor hun schrijf- en herschrijfwerk én voor hun bijdragen aan de discussies die zij leverden en wellicht nog zullen leveren. Vakgenoten en leden van alumniverenigingen prikkelden én ondersteunden ons inzake deze publicatie. Henk Hijink en Frans Vader van Learn for Life: ze mogen niet onvermeld blijven. En voorts: dank aan allen!